

DOI:

Соціальна цінність остаточного судового рішення

Пільков К. М.,

к. ю. н., старший дослідник, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції НДППіП ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Одним з основних елементів верховенства права, як, напевне, універсальної цінності, а не лише надбання європейської цивілізації, є, як визнано у юридичній доктрині і практиці, принцип правової визначеності, який серед іншого передбачає, що в будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів. Тобто, одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду.

Res judicata (лат. справа вирішена) – скорочена частина латинської максими, що використовується в сучасній юридичній науці та юридичній практиці для позначення принципу й доктрини обов'язковості остаточного судового рішення й базується на цінності такого визнання остаточності. У римському праві, де зародилася ця доктрина, її цінність більш повною мірою дозволяли розкрити три правила, які лежали в її основі:

- *Nemo debet bis vexari pro una et eadem causa* (ніхто не повинен бути притягнутий двічі в одній і тій самій справі);

- *Interest reipublicae ut sit finis litium* (в інтересах держави, аби судові суперечки не були нескінченними);

- *Res judicata pro veritate ocipitur* (остаточне рішення у справі слід вважати істиною).

У цих максимах маємо визнання цінності остаточного судового рішення як у приватній, так і у публічній сфері: (1) у приватній сфері особа зацікавлена, аби судові рішення у справі стосовно неї робило неможливим наступний розгляд аналогічної справи; (2) у публічній сфері держава й суспільство в цілому зацікавлені в завершенні в якийсь момент судової суперечки, у чому проглядається економічний інтерес в економії не тільки ресурсів держави й суспільства на забезпечення розгляду судами суперечки, а й зацікавленості суспільства в тому, аби учасники суперечки економили свої ресурси, які витрачаються на суперечку, і в якийсь момент все ж її завершили та інвестували в іншу, значиму для суспільства діяльність, оскільки все ж варто визнати, що юридична суперечка в термінології теорії ігор є грою з нульовою сумою; також держава зацікавлена у визнанні обов'язкового характеру остаточного судового рішення, на чому базується авторитет судової влади зокрема й державної влади загалом.

Звичайно, слід визнати, що у правових системах різних країн, де в цілому визнається принцип *res judicata*, він утілений у процесуальну практику зі значними відмінностями. В одних країнах він має значення вузьке (остаточність рішення стосовно позову в цілому, тобто позову з конкретним предметом і підставами) і широке, яке також охоплює правила про преюдицію, що визнають неможливість повторного доведення чи відсутність потреби в такому стосовно обставин, установлених у більш ранній справі між тими ж сторонами або стосовно того ж учасника. Варіантів утілення принципу *res judicata* насправді багато.

Різниця в підходах до його втілення саме тому й існує, що по-різному розуміється не стільки цінність остаточності судового рішення, яка є незаперечно, адже є складовою справедливості, однак справедливості процесуальної, скільки співвідношення з іншою цінністю – права на справедливий суд у значенні субстанційної справедливості. Зрозуміло, що якби субстанційна справедливість у юридичних суперечках була легкодосяжною, тобто, якби суд міг установлювати об'єктивну істину в питаннях факту та цілком справедливо з погляду сторін застосовувати матеріальне право, не було б потреби в справедливості процесуальній, тобто у тому, аби встановлювати для сторін справедливу процедуру, яка б створювала їм рівні умови для того, аби представити свою справу і враховувати надалі забезпечення цієї процесуальної справедливості як ознаки того, що прийняте таким чином рішення є також субстанційно справедливим, тобто справедливим у своїй суті.

Отже, видається, що *res judicata*, остаточність судового рішення, має цінність настільки, наскільки цінність має процесуальна справедливість узагалі, тобто лише за умови, що сторонам суперечки відповідний процес (не тільки на рівні норм, а й на рівні їх реалізації в конкретному судовому розгляді) забезпечує можливість представити свою справу суду.

У юриспруденції та суміжних галузях знань мають місце спроби здійснити більш чітко визначення цінності *res judicata*. Зокрема, у відомій праці "Економічний аналіз права" Р. Познера викладена спроба визначити цінність *res judicata* через співставлення обсягу інвестицій сторін у повторний перегляд справи, а у випадку з преюдицією – співставлення інвестицій у перший та наступний процеси, у яких встановлюються певні обставини. Автор цієї праці також робить висновок про те, що заборона повторного перегляду була б зайвою, якби діяли інші стимули, які б робили не вигідним ініціювання безпідставного перегляду, як то механізм розподілу судових витрат.

Видається все ж, що спрощений економічний аналіз (тобто той, який обмежується співставленням узагальненого обсягу інвестицій сторін у ініціювання процесів з невизначеним результатом), хоча є важливим кроком у правильному напрямку (моделювання раціональної поведінки

учасника процесу), усе ж не враховує інших цінностей, зокрема публічного характеру, з яких ми розпочинали і які також мають бути враховані.

Інструменти економічного аналізу можуть бути задіяні для визначення того, чи не обмежують конкретні процесуальні правила, у яких втілені особливості реалізації принципу *res judicata* в певній правовій системі, раціональне ініціювання перегляду остаточного судового рішення, однак вже після того, як були враховані фактори, які стосуються конкуруючих цінностей. Так, наприклад, у кримінальному процесі, де також визнається дія *res judicata*, значення остаточності судового рішення для засудженої особи, держави та інших учасників процесу неоднакове. Тобто ситуація докорінно відрізняється від цивільного й господарського позовного провадження, де визнається рівність сторін, змагальність і диспозитивність, відповідно значення для позивача й відповідача остаточного судового рішення однакове або принаймні ближче до однакового, ніж у кримінальному процесі.